

Al Principat, el procés de cerca de desapareguts durant la Guerra Civil i la postguerra s'ha aturat, tot i que hi ha un mínim de 1.900 persones sense localitzar, tenint en compte només les denúncies formulades per familiars i associacions. A la UAB un grup de recerca continua treballant-hi.

Cada dia, després d'haver-se passat tota la nit entre farines, en Juan Garrido, un forner d'Olesa de Montserrat, es reunia amb alguns obrers i pagesos del poble analfabets per ensenyar-los a llegir i a escriure, a sumar i a restar. Quan es va produir l'alçament de les tropes franquistes, Garrido va ser considerat persona "perillosa"; el bàndol nacional en va ordenar l'afusellament. Un dia de bon matí, quan sortia del forn, el van detenir i tancar amb set presos més. El 19 de febrer del 1939 els franquistes els van comunicar que els traslladaven a una altra presó, la Model de Barcelona. El viatge dels detinguts, però, va acabar molt abans: els van portar al cementiri d'Olesa i els van afusellar contra un dels murs. En Joan va tenir sort i la bala només li va fregar el coll; malferit, va poder escapar, va canviar-se de roba i va fugir. Però pocs dies més tard, el tornaren a trobar, a detenir i a afusellar, aquest cop amb èxit.

Aquella camisa plena de sang que en Juan va deixar a casa seva és l'única

La memòria en una fossa

El Grup d'Identificació Genètica de la Facultat de Medicina de l'Autònoma de Barcelona estudia el DNA d'una camisa -l'única peça de roba d'un desaparegut- per comparar-la amb els cadàvers d'una fossa comuna d'Olesa de Montserrat.

La cadena femenina

El Grup d'Identificació Genètica de la Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona ha endegat una metodologia bàsica innovadora per a l'anàlisi genètica de restes humanes antigues mitjançant ADN mitocondrial. L'ADN cel·lular humà es pot separar en nuclear, que és el que forma els cromosomes, i mitocondrial, la informació genètica recollida als mitocondris de les cèl·lules. El nuclear conté les característiques genètiques globals de l'individu, mentre que el mitocondrial és un ADN molt petit i compacte que es transmet íntegrament de mares a fills i que presenta milers de còpies per cèl·lula, la qual cosa facilita l'anàlisi de mostres antigues deteriorades. L'únic requisit és disposar d'una mostra de saliva o de sang d'una dona de la família del desaparegut.

Aquestes tècniques genètiques ja els han permès identificar cossos trobats a fosses de Berlanga de Roa, a Burgos, que va ser, de fet, el primer cas en què van treballar.

"El procés és encara molt lent, perquè estem acabant de posar la tècnica a punt -explica el biòleg molecular Pere Puig-. Per identificar una fossa de cinc o deu persones podem trigar un mes més o menys". Els treballs d'identificació genètica els finança la Direcció General d'investigació del DURSI i la UAB.

pista que té la seva família per trobar-lo. Es creu que les tropes franquistes van llençar el seu cos amb els de la resta d'afusellats del poble a una fossa comuna que probablement hi ha al cementiri d'Olesa de Montserrat. Ara, els seus familiars esperen que s'autoritzi l'obertura d'aquesta i altres fosses per trobar-lo a través de les anàlisis d'ADN. La història de Juan Garrido és la dels milers de persones que van desaparèixer a Catalunya en algun dels forats negres del silenci que encara esquitxen les carreteres, les muntanyes, els pobles i els cementiris del nostre país.

Des que el 2001 es va crear l'Associació per a la recuperació de la memòria històrica (ARMH), les sol·licituds per obrir fosses i buscar els desapareguts han obert la caixa de pandora entre la societat. Si bé hi ha molts catalans interessats a trobar els seus familiars represaliats durant la Guerra Civil, n'hi ha

El Grup d'Identificació Genètica de l'Autònoma de Barcelona estudia el DNA mitocondrial -que es transmet de mares a fills- per identificar els cadàvers.

d'altres que volen silenciar aquelles morts i passar pàgina. Segons xifres de l'ARMH, a Catalunya hi ha encara 1.900 persones desaparegudes -segons denúncies de familiars de desapareguts, n'hi ha molts més-, i al voltant de 150 fosses repartides per tot el territori. Al-

gunes són plenes de gent represaliada que va ser afusellada, ja fos per judici o de manera incontrolada; altres són de guerra, on anaven a parar els ferits que morien als hospitals militars; molts dels que van intentar fugir cap a França provinents de tot l'estat també van acabar

els seus dies en un d'aquests forats negres, com els milers de persones que van perdre la vida als bombardejos massius de Mataró i Barcelona.

Una agulla en un paller. Es desco-
neix el lloc exacte on són les fosses. To-

Cinc anys d'esforços

El 2001, amb el govern de CiU, es va crear una comissió interdepartamental per dinamitzar la cerca de les persones desaparegudes; tanmateix, va denegar tots els permisos, primer a Albinyana, on hi havia una fossa de soldats republicans, i després a Odena, on es volia exhumar el cadàver d'un soldat. "En aquell moment s'inicia un gran debat al voltant de la conveniència d'obrir les fosses", recorda Quim Oltra, un dels arqueòlegs del Departament de Prehistòria de la UAB que participa en les excavacions. "És realment útil o en canvi es tracta, com algun historiador ha qualificat, de 'pornografia de la història' i, per tant, és millor no remoure res?" Amb el canvi de govern i la

constitució del tripartit, Apel·les Carod-Rovira va passar a presidir aquesta comissió i "va tornar a denegar sistemàticament l'obertura de fosses, que va quedar completament bloquejada", assenyala Oltra.

Paradoxalment, el 2004 la Generalitat va fer pública una prova pilot d'obertura de fosses a Prats del Lluçanès que havia portat en secret; l'Institut de Medicina Legal de Catalunya del Departament de Justícia va identificar els cossos d'un civil lleidatà i els de sis militars. Va ser aleshores quan el Govern català va anunciar que el 2005 es publicaria un protocol d'actuació i un reglament. "A dia d'avui la proposta de llei no s'ha aprovat i continua sense haver-

hi cap protocol", explica l'arqueòleg de la UAB. Després d'aquella prova, Apel·les Carod-Rovira va declarar que la Generalitat "no té intenció d'omplir Catalunya de forats", i va afirmar que potser no s'obriria cap més fossa després de la d'Osona.

Aquelles paraules van causar sorpresa en les associacions que impulsen la recuperació de la memòria històrica i les de familiars de desapareguts. A partir del cas de Prats, la Generalitat va establir que no s'excavarien fosses de més de setze persones, que només es podrien exhumar si eren de civils, i si estaven en cementiris no s'obririen perquè es considerava que els cossos ja estaven en un lloc prou digne. A més, en el cas que algun familiar expressés la seva disconformitat explícitament, no es procediria a l'exhumació de cap cos.

La matança de l'Hostal d'Aidí

Després de la caiguda de l'Aragó, el març del 1938, i fins que va començar l'ofensiva sobre la ciutat de Barcelona deu mesos més tard, el general franquista Antonio Sargadfa, de la Divisió 62, va portar a terme una veritable massacre en el que ell anomenava "l'olla podrida de Sort". Aquest general d'extrema crueltat considerava que el fet que els poblets que esquitxen el Pallars estiguessin en molts casos aïllats i mal comunicats els convertia en amagatalls per als republicans. Però quan va entrar la Divisió 62 buscant els homes, no els van trobar perquè havien fugit molt abans a França i a Andorra; només quedaven vells, dones i nens. I els van afusellar.

Al Pallars, en un tram de prop de 50 quilòmetres hi ha set fosses comunes amb més de 70 cossos. Una d'aquestes fosses és la de l'Hostal d'Aidí, que ha esdevingut un símbol de la lluita per a la recuperació de la memòria històrica i la dignificació dels cossos. En aquest poblet es creu

que hi ha una fossa comuna amb set persones, sis dones, algunes d'elles gairebé nenes, i un home vell. Segons el testimoni d'alguns veïns, es creu que la fossa podria trobar-se en un revolt de la carretera.

Tot i que els familiars d'alguns dels desapareguts ja han iniciat els tràmits per demanar els permisos necessaris, l'excavació està del tot aturada. "És un cas molt complicat, perquè està a sota d'una carretera –explica Manel Perona, president de l'Associació per a la recuperació de la memòria històrica (ARMH)–. L'excavació s'hauria de fer 'en trinxera' i té el risc que s'enfonsi la carretera." Tanmateix, l'arqueòleg Quim Oltra indica que els ossos es podrien haver perdut durant la construcció de la carretera, si la fossa no era massa profunda, en passar les màquines per sobre. A més, al poble alguns veïns també recorden una gran riuada que es va emportar part de la muntanya, de manera que podria ser que mai no es trobessin els cossos.

ta la informació de què es diposa en la majoria de casos per localitzar-les es basa en els records dels qui van ser testimonis d'alguns d'aquells episodis. "El més important ara per ara és recuperar la memòria oral de les persones que van viure els afusellaments i les desaparicions", opina Pere Puig, biòleg molecular de la UAB, amb un equip d'antropòlegs, arqueòlegs i metges de la Universitat Autònoma de Bellaterra (Rosa Miró, Montserrat García Caldés, Maria Oliver, Àngels Niubó, del Grup

d'identificació; Ermengol Gassiot i Joaquim Oltra, del Departament de Prehistòria de la UAB, i Anna Barceló, del servei de seqüenciació), Puig ha pres part activa en el procés d'obertura de fosses comunes. Aquest equip de la UAB participa de manera voluntària en la localització, exhumació i la posterior identificació dels cossos. "La meua feina i la dels arqueòlegs pot esperar; el problema no és tan tècnic com que la memòria oral se'ns acaba. D'aquí a cinc o sis anys la gent que va viure la Guerra Civil i recorda que aquí o allà van matar un home del seu poble haurà mort, i trobar les fosses serà com buscar una agulla en un paller."

A la dècada dels anys vuitanta, associacions de veïns de l'estat espanyol van començar a exhumar fosses per dignificar els cossos. A Catalunya, el debat sobre la conveniència d'obrir aquests forats negres va arribar més tard; fa cinc anys que l'ARMH es va posar en marxa i va començar a buscar els desapareguts, recollint les denúncies dels familiars i recopilant informació. Tanmateix, a dia d'avui, denuncia Manel Perona, president de l'Associació, el procés es troba "bloquejat per les institucions i per alguns historiadors que no tenen cap voluntat de tocar el tema".

La singularitat de la repressió franquista a Catalunya condiciona la cerca de persones desaparegudes. A diferència d'altres parts de l'estat, com ara Andalusia o la Meseta, les tropes de

Franco van entrar a la darrerria de la Guerra Civil i van actuar de manera diferent, perquè en lloc d'afusellaments públics es va produir un fenomen conegut com "saques nocturnes": els presos "desapareixien" quan se'ls traslladava de presó, de manera que hi ha pocs indicis per començar a buscar. El fet que Catalunya fos terra de pas cap a l'exili, també complica la identificació de cadàvers, perquè a les fosses hi ha gent provinent d'arreu de l'estat.

Tot i això, el president de l'ARMH, Manel Perona, opina que "el problema principal és la manca d'implicació de les institucions públiques. A Catalunya la legislació impedeix obrir qualsevol fossa sense autorització del Departament de cultura i des que es van començar a presentar sol·licituds, el 2002, Cultura no ha respost o les ha denegat sense al·legar cap motiu", opina Joaquim Oltra, arqueòleg del Departament de Prehistòria de la UAB. "Trobar aquests morts i dignificar-los és un deure que tenim amb moltíssima gent que va morir per pensar com nosaltres ara podem pensar, lliurement. A més, obrir aquestes fosses és també una eina de treball per qüestionar les bases del present, perquè tenim una democràcia construïda sobre un model de transició que exportem orgullosos a l'estranger però que es basa en el silenci i en l'oblit."

Cristina Sáez